

Д Е Н І Є Л К О Р К Е Р І
І Р Л Я Н Д С Ъ К І Н О В Е Л І

Б О Я Г У З И.

I.

Р оседун це ріг на морському березі Керри. Кінчиться він двома притуленими кінцями, що виглядають, як нефоремні пальці руки велетня із скандинавської казки, лишењ що один з них, той що з півночи, є більший в кожному разі від іншого, маючи здоровенніші кру奇і, та знімаючися вище й вільніше у вітри й хмари. А всеж тверді люди давніх часів, коли християнство в країні було ще молоде, вибрали цей північний кінець, щоб посвятити його Богові, й побудували там свою маленьку муровану церкву з чотирьох простих стін, та на цвинтарі між тою церквою і стрімким берегом кручи ховали своїх мерців. Із цієї старовинної церкви залишилися ще тільки останки розвалених мурів; сотні років запевне проминули вже від того часу, коли там востаннє пролунала Служба Божа над морем. Але багацько надгробних каменів, з яких деякі зовсім нові, кажуть нам, що мешканці

*) Деніел Коркери (Daniel Corkery), нар. 1878 р. визначний ірландський письменник і громадський діяч. Писав драми (*The labour leader*, *The yellow bittern*, *King and hermit*, *Chan Falvey*), поезії (*Ibhreasail*), повість (*The threshold of quiet*), новелі (*A Munster twilight*, *The hounds of Banba*, *The stormy hills*), студії (*The hidden Ireland*, *Synge and Anglo-Irish literature*).

Роседуну ще й сьогодні ховають там своїх мерців поруч із тими, що вже спочивають там понад тисячу літ. Справді запишні й занові є ті надгробні плити, щоб бути в згоді з оточенням, а особливо одна, що на ній є напис:

„Памяті Джона О'Райордана з Нью-Ін... Поставив син його Майкл Дж. О'Райордан з Портленду в Америці“.

Але там на північному кінці, між тими всіма гробами, буде поставлено незабаром один далеко більший пам'ятник, далеко багатший за ті, що заплаченні американськими долярами. Він стоятиме над могилою Томеса О'Майдгечейна і напис на ньому сповіщатиме найчистішою гельською мовою, що Томес О'Майдгечайн помер у вязниці Мавінджой за край, ізза якого вже стільки інших ріжного віку людей, віддало своє життя.

Так Томес О'Майдгечайн повернувся наважди до дому до того північного кінця Роседуну і він лежить там не дальнєше, як кинути каменем, від місця, де він родився.

Також і полковник Гастингс повернувся наважди до дому, до свого старого, сірого, обвітрілого дому на південному кінці Роседуну. І було воно якраз того ж самого дня. Обидва чоловіки з Роседуну — повстанець і полковник — поверталися до дому. Але, що торкається того славного юнака, єдиного полковникового сина Едварда Пендрифта Гастингса, який міг би бачити, як вони вертали, — то він повернувся ще перед ними обидвома, проте не на південний кінець до свого батька, ані на північний до повстанця, але він лежав у вояцькому гробі недалеко від Аррасу.

ІІ.

Того дня, коли до Капебану залізниця привезла бідне виснажене тіло повстанця, як якунебудь іншу мертву річ, над країною на висла ясно сіра мла, що заступила сонце і багато сонць могла заступити. Досі провожали його молоді республиканські охотники з Дабліну, а звідциля й охотники з Роседуну. Похоронний похід повернув незабаром на захід, на ту одлюдну, розвітрену, тяжку дорогу із скельного каміння й лупаку, що звужуючися щораз більше, виходить врешті справжньою стежкою серед вересу проміж розвалені мури на кладовище на кінці рогу. Спочатку здавалося, що це скоріше були три похорони, ніж один: серединою дороги, з духовою оркестрою і обвинутими барабанами та стягами машевували рівно густими рядами охотничькі відділи з цілої околиці, далеко зачисленні, та із завеликою впертістю в лиці, щоб їх могли задержати чоти мовчазних, узброєних аж до зубів полісменів, зібраних на кожному закруті дороги. В самій середині несли домовину, сповиту в близкучі республиканські кольори. Неначе емалійова шкатулка з клейнодами, здавалася вона на тому темно-сірому, туманному фоні. А з обидвох боків рівного, здисциплінованого походу повстанців йшла невпорядкована юрба доохресного народу: чоловіків, жінок і дітей, старих і молодих, тут і там було видно якогось старого селянина, як на своїому коні зіздив з горбів з палючими очима та обличчям, що горіло спогадами про інші ще бої, інші героїчні смерті та памятні похорони. А далі ті вершники, а потім і вся юрба, якби самі від себе увійшли в похідний порядок і зайняли місце за повстанцями, що йшли за домовиною, але спочатку ті три групи посувалися

уздовж дорогою в мовчанці, що була повна прихованих думок, як і ті мріяки, що за ними немов заховано не знати скільки сонць.

Селяни з Капебану, Росбвіде, та з самого Родедуну не могли так добре тримати крок, як ті чоловіки з запаленими лицями, що привезли з собою тіло з Дабліну, — хоч і як вони намагалися, бо від коли Томес О'Майдгечайн тому півтретя року покинув їх, вони трохи занедбали військові вправи, і неодин з них, ступаючи незграбно, мав почуття, що мрець між ними був свідомий того браку справности в їхній поставі і, якби там не було, картав їх за це. Авеж, Даблінці вміли краще тримати крок, але це не було тільки те одне, що їх відріжняло; вони знали також, що це значить в вязничній келії в Мавнджой умерти з голоду, а цього люди з далекого морського узбережжя Керри не знали. Даблінські охотники знали не один спосіб, як умирають повстанці: смерть у запеклому бої, смерть на світанку перед цівками рушниць, смерть на шибениці, — вони знали, що смерть з голоду вимагає більше відваги ніж всяка інша смерть, що це є довге й самітне конання. Коли вони тепер так маршували в безпереривній мовчанці, не оцирюючись ані на право, ані на ліво, їхні губи здавалися у всіх однаково тонкими й затисненими, обличчя однаково блідими, гострими і твердими, бо кожний з них ішов у мовчанці своєї самоти. І тоді, коли вони так рівно йшли далі під гору, не звільнюючи, ані не приспішаючи ходи, свідомість того, як хтось умирає у вязниці, немов той син їх власного сусіда, стала всевладною в головах усієї юрби, так само, як і у Даблінців, і обєднала їх всіх в мовчанні та впertoсті. Навіть з деякої віддалі можна було ще бачити, як щось суворе, страшне й грізне

переходило з одного на одного, і колиб не було якоїсь полегкости і одради, що плила з музики сопілок, вони всі були закричали з болю.

III.

Полковник Гастингс, сидячи високо на своїй бідці, нічого не бачив і не закричав, він навіть не чув дикої музики, що пронизливо квиліла від моря до моря. Він вийшов був з дому на два тижні, побував у Льондоні в міністерстві війни і тепер йшов до дому, замкнувшись у морозному мовчанні. А що його дорога перетинала дорогу походу, він бувби просто вішав в похоронну процесію, коли б старий слуга не був потягнув його за руку і сказав:

— То похорон — ті люди, що йдуть. —

— Шо за похорон? — полковник дивився гостро й хмуро на темну масу, що посувалася перед ним із такою повагою.

— Похорон синфайнера, — відповів боязко слуга. — Похорон Томи Майдгечайна, хлопця, що вмер у Дабліні, у вязниці. Вони не перепустять нас...

Аж тепер полковник може доглянув щось із тої жаскої, суверої сили, з якою проходив цей похід.

— Про мене — пробурмотів він таким незвичайним, придушенним голосом, що його слуга аж позирнув на нього здивований.

І так сиділи вони обидва, полковник дві підушці вище ніж його слуга, тимчасом як похоронний похід проходив повз них. Було чути, як із сполвілих листків дерев спадали на них краплининяки.

Коли б полковник був на половину молод-

ший, він може був би станув у рядах тих блідих людей і йшов би разом з ними. Його лице було непорушно напнуте, як і їхні лиця, його губи тонкі й затиснуті, його очі тверді, як сталь. І голос, що так незвичайно забурмотів, відповідав аж надто тому поглядові, що в ньому не було більше нічого людського і що був зовсім новий у нього. І те миготіння, подібне до зір, в його очах, те віддалення від звичайного теплого струму життя робило його подібним до тих молодців з Дабліну. Слуга, що зважився потягнути його за рукав, сподівався від нього вибуху гніву, або принаймні відруху роздратування. Він мав ще добре в тямці останню зустріч свого полковника з повстанцем. Було це під час вербунку в Роседуні, що тільки один раз там і відбувся. Полковник сказав до людей промову, він зясував їм, що він віддає свого єдиного сина до війська, він закликав молодих місцевих хлотців добровільно виступити і піти за прикладом його сина. Але ні один не виступив. Як же ж спалахнули тоді полковникові очі, як затрусився він з надзвичайного зворушення і кинув своєю головою в повітря!

— То я скажу вам що ви є: боягузи! — Але тоді (слуга пригадав собі це тепер), Томес О'Майдгечейн, одним стрибком перескочив поруччя і станув перед полковником:

— Боягузи ті, що йдуть!

— Боягузи ті, що залишаються!

— Боягузи ті, що йдуть!

— Боягузи ті, що залишаються — біля своїх неньок!

Надто схильований, щоб схопити слова чи їх зміст, Томес О'Майдгечейн злапав ліворуч полковника за плече, а праву руку витягнув в бік його сина, що блідий мовчки стояв поруч батька:

— Ось боягуз, який іде!

— То ви боягузи, що залишаєтесь — ви й підібні до вас! — і полковник звільнившись, підняв гарпуніка.

— Вдар мене!

Тоді багато хлопців скочило між них, інспектор поліції запровадив полковника до його білки (до цієї самої бідки), його прихильники оточили його грубою стіною і відійшли з ним, а всі люди, що зійшлися на вербунок, залишилися немов переможці на полі битви і заспівали одними устами:

Загорніть мене в зелений стяг, хлопці,
Було бдалеко миліше умерти,
Коли б славний прapor Іріну, хлопці,
Був би мені саваном.

Було розсудливо з боку Томеса по цьому виступі покинути Роседун і він поїхав до Дабліну.

Все це спало старому слузі на думку, коли він тягнув полковника за рукав, але як тепер почув голос свого пана, то він подумав, що той мусів почути в Льондоні щось страшне, і він боязко позирнув з-під своїх брів у те холодне лице.

Полковник їздив у Льондон до міністерства війни, щоб дещо довідатися про смерть свого сина. Думали, що він поїде навіть до Франції. Але він повернувся багато раніше, ніж його очікували, повернувся холодний, мовчазний і збентежений.

IV.

Доки вони не зупинилися, щоб пропустити похід, полковник не сказав ні одного слова, він не кинув оком ні вправо, ні вліво, він не підвів очей навіть тоді, коли по довгій їзді у віддалі трьох миль замаячів, неначе якийсь старовинний

замок на обрії сірого моря, його власний дім. Він тільки дивився просто перед себе і він був би віхав в середину юрби, коли б слуга був не затримав його. Той старий чоловік, Морис Дайнін називався він, жалкував свого пана із справжнього приязання, а все ж мусів звести з самим собою боротьбу, щоб заховати мовчанку. Найохотніш був би він вибухнув диким лементом по вмерлому юнакові, та сказав такі слова, що від них ні одному Гастингсі, який коли небудь жив, не було б полегчення. Він знав того хлопця, він кохав його і кохав його тепер ще більше ізза його тяжкої долі, що про неї приходили йому думки, яких він ніколи не могли висловити...

З передвіку завжди маленька краплина ірляндської бунтарської крові з'являлася в кожному поколінні Гастингсів. Як в багато інших військових родинах, їхня історична хроніка була багатобарвна. Була там історія про одного, що бився за короля Джемса під Бойн, і про другого, що з „Дикими Гусьми“ бючись проти Англійців згинув під Фонтенуа, і ще про одного, що захищав маєтки папістів у часі, коли це вважалося державною зрадою і врешті про того, що голосував проти злуки з Англією. І доля подбала про те, щоб усе романтичне в історії цієї родини було завжди звязане з тою прудкою кровлю, яка не хотіла йти безпечними стежками. Коли молодий спадкоємець прийшов у Трініті Коледж, він давай вчитися по ірляндському, та нишком бунтуватися! Старі люди в околиці хитали головами і, всміхаючись, говорили: „Справжній Гастингс!“ А далі прийшла війна, і юнак вернувшись до дому пішов до війська. Коли він і не виявив великого нахилу до цього, то все ж не запротестував. В кожній офіцерській родині

в околиці діялося те саме. А втім така вже була традиція. А, опинившися вже в армії він проходив крізь коловорот служби з таким високодумством і безтурботністю, що старий полковник з радістю завжди читав його листи своїм гостям і опісля, кладучи їх з шарудінням на стіл, звичайно говорив: „Справжній Гастингс“. Але коли прийшло Повстання і шіснадцятьох провідників, між якими хлопець знав деяких із літературних кол Дабліну, одних за юдними було розстріляно, то полковник вже більше не читав своїм гостям листів, що їх одержував з Франції, бо вони були дуже критичні й ущипливі — а також принагідно в них зустрічалося малі поезії й сонети присвячені Ірляндії — справжній Гастингс!

V.

Процесія була вже трохи не перейшла. Купки жінок, по п'ять, по шість, у чорних хустках і чорних керех, пхалися неспокійно наперед, щоби бути на час при останніх молитвах, та як віддаватимуть ясу мерцеві. Ім було аж надто спішно, щоб ще балакати. Та враз якийсь грубий чоловічий голос став викрикувати так недоладно й невиразно, що тяжко було второпати його слова: „Я так само вартий іти за домовиною, як хто небудь з вас! — Том О'Майдгечайн не прожене мене — хай Бог змилується над його душою! — Я так само добрий Ірляндець, як хто-небудь із вас і Том О'Майдгечайн не заперечив би цього!“ А далі було чути тільки мимрення, а потім знову виклик, ще гарячіший, ніж перше: „Не дивіться на мій мундир — яке вам діло до нього — краці люди від мене носили й мусіли носити його — не дивіться лишењь на

нього — це вас не торкається!“ — Потім знову була мівчанка і справжній кінець процесії; проходили старі чоловіки, спираючись на ціпки, та на малі дівчатка, що поспішали наперед, заповажні, щоб зважати на викрики п'яного вояка: „Я хочу вмерти за мій край — так само, як хто-небудь інший з вас — але ні, мене не прийняли! — молоді хлопці не хотіли, щоб я був між ними — я був би ганьбою для них! — старий вояка був би ганьбою для них!“ I в цих словах була дика лють і надзвичайне збентеження.

Кінь полковника ступав тепер помалу й непевними передніми ногами сходив вниз по стрімкій дорозі. Полковник побачив на одну хвилину перед собою відкриту дорозу порожньою, але раптом величезна неохайніна постать в хакі з червоним набряклим, заслиненим лицем увігналася в цей простір; вона дивилася за юрбою, що перед нею йшла під гору, розкинувши обидві руки широко в повітря немов сліпий, що перевалиючись навпомацки намагається йти на незвіклій дорозі. I постать ця вигукувала: „Не дивіться на мій мундир — яке вам діло до нього — кращі за мене мусіли носити його“. — Але юрба була тепер задалеко від нього; він обернувся, збіг по стрімкому узбіччі вниз, де сходяться обидві дорозі, і хотів покластися на мягкій траві. Коли вбачив полковника, він встав і випнувся, як струна, в його очах змагався дивний, збентежений погляд і його нещасні, заслинені губи задвигтили. Він віддав честь, а далі, якби цього було ще замало, зняв з голови свою шапку, і обидвома руками тримав її на грудях, як це й робить нарід, коли йде процесія. Полковник проїхав похмурий і холодний, він дивився мертвими очима перед себе, мов би нічого не бачив і не чув. Та втім знову залунав п'яний го-

лос, теплий і тремтючий із жалості: „Не вірте цьому пане, син ваш не був боягузом, ні, він ним не був. Він не більше був боягузом від того хлопця, що його ховають там на горі. Він був мужчина, він був добрий до людей і коли б він бився за свій власний край, то, пробі, вони не були б потребували розстрілювати його за боязкість!“

Як підстрілений звір підстрибнув полковник на своїй бідці, сліпий і глухий із лоти. Він вхопив багіг і затяг коня, що між двома дишлями станув дуба і витягнув голову наперед. „До дому, до дому!“ добув він вкінці із себе хрипким й невиразним голосом. Кінь плигонув вперед і погнав як вітер.

І тепер полковник лежить в старому сірому домі на південному кінці майже так само глибоко закопаний як і Томес О'Майдгечейн на цвинтарі на північному кінці, або як його знеславлений син в своєму непозначеному місці спочинку у Франції. Хай і над ним змилується Бог!

Т Е М Н А Б Р А М А.

Несподіваний удар упав на матір саме, коли вона раділа з великого щастя і її очі повні надії надії дивилися весело на світ. „Ще ніколи не завдав він мені жалю, ще ніколи не завдав він мені жалю“, співало в ній щось таємно, коли вона думала про свого одинака; сьогодні ж бо вранці прийшов від нього лист, що він склав іспит і що після всіх тих острахів і зусиль він хоче відпочити в тихому рибальському селі над морем.

Із цієї задуми вирвав її стукіт у двері й сердиті голоси двох чоловіків. Ці голоси врізалися гостро, немов ніж, утишу її покою: „Покажіть нам кімнату Франка Берри!“

— Що сталося? Чого ви хочете від нього? Чому? — питала вона збентежена і її очі допитливо зупинилися на обличчі того, що виглядав молодший і не такий самопевний.

— Нам дуже жаль, але ми мусимо виконати наш обовязок — ми мусимо, — запинаючись добув він із себе.

Вона змагалася з собою. Як і всі інші в цій країні, вона звикла, щоб хто-небудь давав наказ, якого б слухали, не питуючися й негайно. Адже ж неодного вже було застрілено серед чотирьох його стін із за якоїсь марнісінької причини. Та вона не могла втриматися, щоб не спитати: — Може це й неправильно з моєго боку — але чи не могли б ви мені сказати, за чим ви хочете шукати у Франко-вій кімнаті?

Старший з них не намагався навіть приховати свою нетерплячість. — Я можу вам лише сказати, пані Берри, що ваш син, коли б він був тут, трохи скоріше показав би нам свою кімнату — ви зрозуміли мене?

— Що сталося з Франком? Я ж тільки сьогодні вранці одержала листа від нього?

— Отже він вислав його ще перед своїм арештуванням — чи маєте ви зброю в хаті?

Не знаючи, що робить, вона розгублено виричила на них очі і якби несвідомо показала рукою на двері: „Там — ввійдіть лише до середини“.

— Ну, ми побачимо — пробурмотів старший, і тоді вони обидва перерили все догори ногами, збрали кожну записану картку паперу й після того з грюкотом вийшли.

Коли вони обидва вже пішли, вона залишилася з тупим одчаєм в порожній кімнаті. Жахливі образишибали їй по голові і вона так ослабла, що

аж не могла поступитися з місця. У інших матерей синів було застрілено або повіщено із самоволі, помсти або через помилку, не вважаючи на їхню молодість. Багато юнаків сиділо у вязниці і їхні матері побивалися за ними дома. І враз з усіх цих тривог прорвалася свідомість, яка все відіпхнула, свідомість, що із вязниці немає більше ніякого рятунку, що ніякі доводи на оборону більше не поможуть, коли англійський полісмен ствердить присягою своє свідоцтво. Все минуле зразу завалилося: її радість з Франкового майбутнього, та з його любові до неї, все це погасло. Вже не було майбутнього для нього, ані для неї, безнадійність шарала її, аж вона стала зовсім безвільна.

Досі її думки ніколи не виходили поза її маленький світ, в якому вона робила все, що вважала найкращим для свого чоловіка, мізерно оплачуваного бухгалтера в придільні вовни, й для свого 19-літнього сина, що хотів студіювати медицину. Вона думала про все, що було потрібне в її домашньому хазяйстві, але вона не брала ніколи участі в тому, що діялося поза дімом, і в краю, не відчувала того нового духа, що вступив у зневолених і експлуатованих Ірляндців, а особливо в молодь, і що велів їм гнати чужинців з країни та силі протиставив силу. Франк в її думках був ще за молодий, ще за кволій для твердого життя повстанських охотників, ще за слабкий для труду нічної спостерігальни служби і збройної оборони, для нападів на англійських вояків. Він ще ніколи не завдав її жалю, з легкою певністю він простирав своїм шляхом до своєї мети й ніколи не було в ньому чогось чужого.

Вістка про арештування сина дійшла незабаром і до придільні вовни до Франкового батька. Він

був у своїй праці обачним і пильним чоловіком: він зінав, що треба зараз взятися до діла, якщо все не має пропasti. Він бігав з одного місця на друге. Гурт молодиків прилучився до нього як помічники, і він відчував, що вони краще розбиралися в трудних справах за нього. Фіякри, адвокати, післанці, гроши приходили до нього якби самі від себе. „Бурмистер хотів би з вами балакати“, доповів йому сімнадцятирічний юнак, заки він ще сам здогадався, що той мігби йому допомогти. В цілому своїму житті він стикався тільки з своїм хлібодавцем, товаришами праці та дрібно-міщанськими сусідами, ще ніколи не трапилося йому щось надзвичайне, що вимагало би помочі інших, всі буденні турботи брали на себе жінка. Такий певний і гордий був він на майбутнє свого сина, що інколи він аж посміхався нишком із жінчиною передбачної журби і таким чином залишався остононь від усіх постанов, що їх приймали в ҳаті. І він справді не міг би більше зробити, ніж рюбила його жінка. Тому саме почував він себе тепер таким безсилним супроти всього того нового, що так несподівано спало на його дім, і він утік до дому до жінки. Він жалів її, як вона прийме цей страшний удар.

Він застав її на стільці якби завмерлу, з очима задивленими перед себе, і коли вона й проказала якесь слово у відповідь, то його аж зморозило від чужого згуку її голосу, що здавався немов би дохлив цілком здалека і звучав порожніо, як шорох крихких вапняків на морському березі, що то на ньому заарештовано її сина, або як загублене хлюпання хвилі, застряглої за якоюсь скелею.

Другого дня була вістка вже на устах всіх людей, що Франк Берри був провідником малої ватаги, яка серед білого дня в одному надбережному

місті на ринку застрілила шістьох англійських старшин. Авжеж, хлопець за те мусітиме повиснути, в цьому немає сумніву, говорили вони всі, і по кількох днях воно й було усюди вивішено, що він за- суджений на смерть і що вирок буде виконаний за тиждень. Газета принесла його світлину, просту історію його життя, оповідання про дрібні події з його побуту в школі, та докладне звідомлення про його вчинок, якого по такому дрібному юнакові ніхто не був би й сподівався. Із хвилею жалоби, що як понурий тягар лежала над краєм, та на якийсь час зависла зовсім темна над родиною Берри, всі ці подробиці розповсюджувалися хутко по цілій південній Ірландії. Кожний міг бачити цей гніт над собою, кожний міг чути, що жах скопив три людські серця в його найглибшім місці, і це почуття будило в інших дивну заспокоеність, ніби їх тепер самих буде ощаджено. Юнаки бачили у Франковому вчинку лише геройство, вони співали маршову пісню, в якій приспіві повторяли його імення, вони проходили співаючи вулицями і їхні очі сяяли ясністю й повагою.

Довго воно тривало, заки мати зрозуміла, що Богом покараний народ напливав до неї з теплим співчуттям, щоб їй сказати, що її смуток був понад всіма іншими. І вона ледве чи пробувала оборонятися перед тим, бо відчувала добродійство потіхи. Всі вони думали про її сина, вони справді жалкували його і за це вона була вдячна. Вона почала дослухатися до того, що їй говорили про її юнака, вона бачила його портрет у вітринах, бачила як жінки й дівчата вквітчали цей портрет. Часописні кореспонденти приходили до неї, до її маленького покою, славили її мужнього сина й наповняли її серце гордістю за нього. Листи й депеші повні спів-

чування напливали безупину цілий день: „Я заздрю Вам тієї чести, яка Вам припала“, писала одна мати, „мій син мусів там, у Франції, згинути за англійців“. Вчителі, що його вчили, були горді на цього свого учня. Закаменіле з болю серце матері тануло від тепла любові, яка її всюди оточувала, де вона б не йшла. Люди дивилися з пошаною на неї, і вона почала знову підніматися, її постава набрала знову сили і в ній розквітла мягка, але все ж велика материнськість, яка в такій повноті не ясніла з неї від днів, коли вона стала матірю. „Хай Вас Бог потешить у цій тяжкій хвилині“, промімрила бідна старчиха, проходячи повз неї, але коли на лиці тяжко досвідченої вона побачила так несподівано і майже незбагнено чудо здійснення свого побажання, то їй заткало мову і вона оглянулася збентежена за випростованою жінкою.

Адвокат, що боронив Франка, приніс їй прохання за помилування, що він написав його: вона мала підписати його перше, захи він подасть його далі, щоб зібрати підписи. Він був здивований бачучи її такою зміненою і впевненою. Вона має повну надію, говорила вона й розкладала перед ним купу листів, що їх вона одержала, вона показувала йому найкращі місця, що їй написали значні особи. Адвокат дивився іноді допитливо в її лиці, вона, здавалося, не мала свідомості того, що її синові ще тільки два дні залишалося жити, такі безтурботні й ясні були її очі, і її мова пливла так повно і плавно, так опановано і спокійно, якби вона попередню ніч глибоко спала.

Пташка в клітці стала весело співати. „Це Франкова улюблениця“, сказала вона наслухуючи і повернула до неї голову. Вона виглядала, якби вперше чула її спів.

— Я йду тепер збирати підписи — сказав адвокат, — ми зробимо все, що в наших силах, маймо надію, що все буде добре.

— Ви зробили, що могли, я дякую Вам із серця, це для мене було такою відрадою, ви всі були такі добрі для мене, але бідному О'Браєнові проосьба за помилування також не помогла — буде те, що мусить бути — хай діється Його воля. — І вона говорила як дитина, що вперше відбула по-дорож і повернувши додому не може перестати розповідати. Адвокат здригнувся з почуттям жаху, коли виходив до дверей: адже за 48 годин її син висітиме на шибениці перед очима раннього сонця. Він похапки згорнув свої папери й боязко глянув назад на дім.

Він побіг до Франкового батька: „Ваша жінка“, почав він, але запнувся раптом, коли побачив на лиці чоловіка задирливе завзяття і його прижмурені очі, від яких він зніяковів.

— Що ви хотіли сказати? — процідив він крізь затиснуті зуби.

— Ваша жінка — вона тримається мужньо, я подивляю їй, я боявся...

— Ми дякуємо Вам дуже за Ваш труд, я маю надію лише на одне, що вона видержить це.

— Я думаю, що Вам не треба нічого боятися, вона є така спокійна, як скеля.

Вязниця, сіра цегляна будівля, стояла на горбі, що панував над містом. Її мури знімалися вгору як природне закінчення узгірка. Округла брама дивилася грізно із середини повздовжньої фасади в низ на дахи міста. З кожного боку могутньої брами з давніх часів були пророблені щітини та бійниці, а все ж новому часові було

цього замало: він добудував до цього ще гратовані клітки, і із-за залізних штаб погрожував ряд рушниць з вистромленими дулами. Коли хто зазирнув у цей ряд рушничних цівок, то йому могло завмерти серце з переляку, йому могло заперти віддих, він утікав геть і йому здавалося, що він знову побачив божий світ уперше після довгого часу.

Перед грубою залізною брамою проміж вартових стоїть юрба людей, а сама брама знизу аж до гори повна квітів. До поперечних жердох, що широко відхиляючися замикають вход, почеплено вінки навколо великого білого оголошення, в якому сповіщається, що цього ранку Франкові Берри дозведеться вмерти на шибениці. На польовому стільчику сидить одна, цілком старенька, мати й дивиться пильно на браму так, якби вона могла силою своїх бажаннів добути юнака з вязниці. Така велика є юрба, що аж творяться і щораз більше скучуються окремі гуртки. В середині кожного гурту стоїть молодий рішучий студент і говорить слова, від яких запалюються очі й обличчя червоніють від люті. Тіла випростовуються, руки напружується; кулаки затискаються, аж нігти пальців вбиваються в долоню. Час до часу дехто оглянеться, так, ніби він на щось чекав, на щось несподіване, на що уся злість і впертість юрби могла б кинутися. Але місто лежить собі залякане, якконої днини, воно ніби, здається, не знає, що на горі, на замку приготовляється якесь страхіття, що запинає дух і відгоняє всю кров.

Враз з юрбою починає щось діятися. Десь на краю повстає неспокій і посувается далі у середину людського натовпу. Одна за одною обертаються голови, а потім люди розступаються, щоб зробити місце комусь, хто наче має особливий при-

вілій. Кілька жінок, що стояли навколошках, не-зграбно підводяться, немов би вже не були більше призвичаєні стояти. Крізь ряди пролігає шепт і один подає одному далі: Це вона, мати, — його мати прийшла! І та, що тепер стала осередком, проходить крізь натовп, за нею ступає її чоловік, і всі схиляються, коли вони переходять; виглядають наче подув вітру у червні над нивою. Так приходять вони до брами, на якій висить оголошення, що у цій годині Франка Берри повісять. Вони приходять, щоб у комandanта випросити тіло їх мертвого сина, хоч знають, що навіть цієї ласки буде їм відмовлено. Обличчя чоловіка є зовсім сіре, його очі дивляться твердо й непорушно все за жінкою. Як образ матери страждань коливається вона, похилена й зігнувшись у здержаному плачу, крізь юрбу, яка з глибокою пошаною роступається. Здавалося, що вона щойно тепер збудилася до страшної дійсності і під нею цілком упадає.

Враз її задержує чудна подія. Мала дитина, що сиділа на руках своєї матері, повернула мабуть захутко свою голову і її шапочка впала їй додолу, саме як проходила Франкова мати. І ця жінка, що поринула в смутку схиляється до землі, підносить шапочку, та всміхаючись, закладає знову на головку дитині, яка сидить спокійно дивуючись чужій пані, що цілує їй щічки й маленькі ручки. А далі, вона знов коливається крізь юрбу аж геть під саму браму, що на ній вивішено страшний вирок на її сина. Вона відвертає лице перед цим страхіттям і опускається на землю в своїй страшній останній самоті. Юрба стоїть спершу німа із глибокою пошаною і співчуванням навколо неї, а далі один за одним падають всі навколошки на землю, аж цілій натовп, що дотепер колихався туди й сюди,

лежить тихо на землі мов звисле додолу колосся переспілого хліба.

По хвилині за мурами чути глухий рух багатьох людей. Ті, що своїм лицем лежать близько землі, чують рівномірний крок вояків. Тут і там один з юнаців сягає чищком до кишені і дивиться на годинник. Неспокій за мурами росте й наближається до брами. Голови підводяться боязко із своєї гнітючої тяготи: вони дивляться пильно на велику темну браму. Чуги, як за брамою відтягають залізні засувки, обидві половини брами подаються назад і валишають по середині вузьку щілину, лише таку вузьку, що рука може висунутися і зірвати оголошення на брамі. Невимовно моторошно було дивитися на те, як те оголошення, на якому був написаний цей страшний вирок, раптом зникло. Було це так, немов би чорну хмару, з якої грозили смертельна блискавка і знищення, розірвав шалений вихор. Хряскотіння роздертого паперу було як урване харчання зарізаного барана. Хтось почав говорити молитву, але незабаром він замовк перед плачем і хлипанням, що голосно здійнялося із юрби навколошках, наче навальний притплів, та з довгим відгомоном відплило. Один молодий хлопець кинувся до брами немов хотячи вдертися до замку і відплатити за те душогубство, що там саме кричало до неба. Інші хлопці підвелися так само та наступають на браму, але вони можуть тільки товкти головою об залізні планки. А втім, вузька щілина затулилася назад і темна брама споглядає знову грізно з проміжку мурів вниз на місто як завжди.

Кожного дня Франкова мати простує цією самою вузькою дорогою з міста на гору до великого сірого дому з темною брамою й чекає, щоб їй видали труну з її мертвим сином. По вулицях міста

вона блукає проте, як по чужій країні. Лише нь біля крамниць з дитячими цяцьками вона зупиняється довго, щаслива, або дивиться залюблено за юнаком, що, весело підсвистуючи, переходить з руки до руки коша з рибого. Вона мандрує, безупину шукаючи, по вулицях міста, як чужинка. Її чоловік слідкує з тривогою за нею, він боїться, що однієї днини вона голосно завищить, мов глечик на вогні, який довго шипить і клекоче, аж доки не збігне.

*Переклав з англійської мови
І. В. Дубицький*